

Diana Pietruch-Reizes
Uniwersytet Jagielloński
e-mail: diana.pietruch-reizes@uj.edu.pl

DIGITALIZACJA I ROZPOWSZECHNIANIE UTWORÓW OSIEROCONYCH W ŚWIETLE DYREKTYWY PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY 2012/28/UE Z 25 PAŹDZIERNIKA 2012 ROKU

Dr hab. Diana Pietruch-Reizes – nauczyciel akademicki w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego, doktor nauk prawnych Uniwersytetu Warszawskiego, doktor habilitowany nauk humanistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Prezes Polskiego Towarzystwa Informacji Naukowej (PTIN), od 2001 r. przewodnicząca Komitetów Programowych konferencji z cyklu Krajowe FORUM Informacji Naukowej i Technicznej organizowanych przez PTIN. Prowadzi badania w zakresie nauki o informacji jako dziedziny interdyscyplinarnej, informacji prawnej i informacji parlamentarnej w aspekcie historycznym i współ-

czesnym, zarządzania informacją w nauce. Autorka kilkudziesięciu publikacji, w tym książek: *Biblioteka i informacja w systemie parlamentarnym Unii Europejskiej i Rady Europy* (2005), *Rozwój środków przekazu informacji o prawie* (1992). Redaktor naukowy i współredaktor wielu publikacji z zakresu współczesnej informatologii, m.in. *Zarządzanie informacją w nauce* (2008, red.), *Studia z informacji naukowej i dyscyplin pokrewnych* (2007, red.), *Informacja i język. Księga pamiątkowa poświęcona pamięci Profesora Eugeniusza Ścibora* (2013, współred.). Członek Komitetu Problemowego przy Prezydium PAN – Rady Towarzystw Naukowych. Od 2009 r. uczestniczy w International Scientific Committee – International Conference on Qualitative and Quantitative Methods in Libraries (QQML).

SŁOWA KLUCZOWE: Biblioteka wirtualna. Digitalizacja. Dyrektywa. Prawo autorskie. Utwór osierocony.

ABSTRAKT: **Teza/cel artykułu** – Celem artykułu jest przybliżenie działań podejmowanych na poziomie Unii Europejskiej w kierunku ułatwienia digitalizacji i rozpowszechniania tzw. utworów osieroconych, m.in. przez publicznie dostępne biblioteki, placówki oświa-

towe, muzea czy archiwa. Jest to kategoria utworów, w odniesieniu do których podmioty uprawnione nie są znane lub jeśli są znane, odnalezienie ich jest niemożliwe pomimo starannego ich poszukiwania. **Metody badań** – Główną metodę badań stanowi analiza i krytyka piśmiennictwa. Podstawowym źródłem była *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych*. **Wyniki i wnioski** – Digitalizacja i rozpowszechnianie utworów osieroconych stanowią szczególne wyzwanie kulturalne i ekonomiczne. Przyjęta Dyrektywa ustanawia wspólne dla wszystkich państw członkowskich ramy prawne w odniesieniu do postępowania z tego rodzaju utworami oraz ułatwia realizację projektów na rzecz digitalizacji europejskiego dziedzictwa kulturowego.

WPROWADZENIE

Od lat 80. XX wieku można zaobserwować działania Komisji Wspólnot Europejskich na rzecz rozwoju inicjatyw, których celem było wzmocnienie konkurencyjności przemysłu technologii informatycznych i komunikacyjnych w Europie oraz rozwój zastosowań tych technologii. W dokumencie sprzed ponad 20 lat zatytułowanym *Europa technologii informatycznych i komunikacyjnych* przewidywano wzrost liczby nowych usług i urządzeń komunikacyjnych oraz informatycznych (*Europa...*, 1991, s. 5). Specjalny program rozwoju systemów telematycznych ogólnego zastosowania obejmował także działania umożliwiające dostęp do dziedzictwa wiedzy zgromadzonego w bibliotekach europejskich, niezależnie od różnic w zakresie infrastruktury. Program przewidywał – oprócz promocji zastosowań nowych technologii w bibliotekach – następujące działania: 1) wspieranie tworzenia bibliografii i skomputeryzowanych katalogów; 2) ułatwienie wzajemnych połączeń międzynarodowych systemów zarządzania danymi oraz sprzyjanie opracowaniu i zastosowaniu norm międzynarodowych lub europejskich; 3) stymulowanie świadczenia nowych usług małym bibliotekom oraz rozwój szerokiej gamy usług innowacyjnych i eksperymentalnych; 4) rozwój usług telematycznych odpowiadających specyficznemu zapotrzebowaniu bibliotek (*Europa...*, 1991, s. 57).

Rozwijająca się na przestrzeni ostatnich dwóch dekad gospodarka cyfrowa stanowiła jeden z głównych czynników wzrostu gospodarczego. Według prognoz będzie ona wzrastać siedem razy szybciej niż PKB całej Unii Europejskiej (*Komunikat...*, 2012). Przestrzeń Internetu wypełniają coraz to nowe sposoby dostarczania, tworzenia i rozpowszechniania treści. Widoczne na rynku nowe modele biznesowe wykorzystujące potencjał Internetu i technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) do powiększania i wykorzystywania zasobów (dostarczania treści) wpływają na sektor kreatywny, twórców i artystów, jak również na inne podmioty w gospodarce cyfrowej. Z tym wiążą się działania Unii Europejskiej mające na celu „zapewnienie, aby prawa autorskie i pokrewne prawu autorskiemu prak-

tyki, takie jak licencjonowanie, dobrze służyły tym nowym cyfrowym treściom” (*Komunikat...*, 2012). W tym kontekście podjęto już szereg kroków, począwszy od ram strategicznych zaproponowanych w 2005 r. przez Komisję pod nazwą *i2010 – Europejskie społeczeństwo informacyjne do 2010 r.* (*Komunikat...*, 2005b) prezentujących rozwiązania mające na celu wspieranie otwartej i konkurencyjnej gospodarki cyfrowej oraz podkreślających rolę ICT jako czynnika w procesie integracji społecznej i podnoszącego jakość życia obywateli Europy, poprzez inicjatywę dotyczącą bibliotek cyfrowych, uwzględniającą najważniejsze ich elementy – digitalizację, udostępnienie online oraz konserwację w formie cyfrowej europejskiego dziedzictwa kulturowego (*Komunikat...*, 2005a), aż po działania – podejmowane na poziomie krajów członkowskich – o charakterze organizacyjnym, finansowym, technicznym i prawnym, mające kluczowe znaczenie dla udostępnienia dorobku kulturowego w Internecie (*Komunikat...*, 2008).

Starania o otwarcie i rozwój europejskiej biblioteki cyfrowej, muzeum i archiwum nazwanych *Europeana* (*Europeana...*, 2010) wymagały pilnych rozwiązań kwestii ochrony i rozpowszechniania dzieł osieroconych. Problem ten poruszono m.in. w dokumencie na temat praw autorskich w gospodarce opartej na wiedzy – „Kwestią, która wysuwa się na pierwszy plan w przypadku szeroko zakrojonych projektów digitalizacji, jest zjawisko tzw. utworów osieroconych. Utwory osierocone są to utwory, które są nadal objęte prawami autorskimi, ale nie można ustalić tożsamości właścicieli tych praw lub ich miejsca pobytu. [...] Oprócz książek, w bibliotekach, muzeach i archiwach znajdują się obecnie tysiące utworów osieroconych takich jak fotografie i utwory audiowizualne. Brak danych na temat właścicieli praw autorskich do tych utworów może stanowić przeszkodę w podawaniu ich do publicznej wiadomości online i może zahamować działania mające na celu ich ochronę poprzez digitalizację. [...] Problem utworów osieroconych wiąże się głównie z kwestią wyjaśnienia praw, tzn. zagwarantowaniem, że użytkownicy udostępniający utwory osierocone nie będą winni naruszenia praw autorskich w sytuacji, gdy wcześniej nieznanym podmiotem praw autorskich zgłosi się, aby dochodzić swoich praw do utworu” (*Zielona księga...*, 2008).

UTWORY OSIEROCONE W BIBLIOTEKACH EUROPEJSKICH

W zbiorach europejskich instytucji kulturalnych dzieła osierocone stanowią niemałą część zasobów. Przykładem jest British Library, ocenia się, że 40 proc. jej kolekcji chronionej prawami autorskimi to utwory osierocone (*Opinia...*, 2011). Polskie dzieła osierocone przechowywane w instytucjach publicznych mogą być liczone w setki tysięcy. Według danych Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego Biblioteka Narodowa w Warszawie

posiada około 300 tys. takich utworów¹. Digitalizacja i rozpowszechnianie tego typu utworów niosą ze sobą złożone problemy natury prawnej (Staniśawska-Kloc, 2013) – niemożliwe jest wskazanie lub odszukanie właściciela praw autorskich, niemożliwe jest uzyskanie koniecznych zezwoleń w celu udostępnienia utworów w Internecie. W tym kontekście priorytetowe okazały się działania na szczeblu Unii Europejskiej w kierunku opracowania ram prawnych określających zasady korzystania z utworów osieroconych, zapewniających legalny, transgraniczny dostęp w przestrzeni internetowej do takich utworów przechowywanych w bibliotekach cyfrowych lub archiwach różnych instytucji. Wypracowanie ogólnoeuropejskiego rozwiązania miało na celu ułatwienie procesu digitalizacji i rozpowszechniania utworów osieroconych oraz przyjęcie wspólnych norm należytej staranności w procedurze uznawania statusu tego typu utworów w całej Unii Europejskiej.

Wzrastające zapotrzebowanie na dostęp do informacji o posiadaczach praw w zakresie własności intelektualnej spowodowało podjęcie w 2008 r. prac nad projektem Arrow² oraz uruchomienie w 2011 r. Arrow Plus. Pozytywne wyniki projektu już są widoczne: integracja bibliotek narodowych, organizacji zbiorowego zarządzania oraz wydawców, ich współdziałanie w zakresie identyfikacji właścicieli praw i wyjaśniania statusu prawnego utworów, ustanowienie rejestru dzieł osieroconych w ramach infrastruktury „Arrow-ROW” (*Registry of Orphan Works*).

„Wzywamy biblioteki narodowe, organizacje zbiorowego zarządzania i wydawców do wykorzystania tego dobrze początku i do współpracy z Komisją w celu opracowania pro-konkurencyjnego, ogólnoeuropejskiego systemu rejestrów książek, który pozwoli na transgraniczne wydawanie licencji w ramach przejrzystego systemu, po przystępnych cenach, przy jednoczesnym zapewnieniu godziwego wynagrodzenia dla autorów” (*Komisja Europejska...*, 2009) – apelowali komisarze Viviane Reding i Charlie McCreevy.

DYREKTYWA PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO I RADY W SPRAWIE NIEKTÓRYCH DOZWOLONÝCH SPOSOBÓW KORZYSTANIA Z UTWORÓW OSIEROCONYCH

Na przestrzeni ostatnich lat można zaobserwować masową digitalizację zbiorów bibliotek, archiwów, muzeów, także instytucji oświatowych, instytucji odpowiedzialnych za dziedzictwo filmowe lub dźwiękowe, nadawców

¹ Podaję za: *Prawo autorskie i medialne. Dzieła osierocone zostaną udostępnione publiczności* [online]. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.prawoautorskie.gov.pl/pages/posts/dzieła-osierocone-zostana-udostępnione-publicznosci-141.php?searchresult=1&string=utwory+osierocone>>.

² Projekt finansowany w ramach środków programu eContentplus – w wysokości 2,55 mln euro. Realizację projektu zaplanowano do lutego 2011 r. Jego kontynuację stanowi projekt Arrow Plus.

publicznych w celu utworzenia bibliotek cyfrowych. Działania wymienionych instytucji wpisują się w ciąg zadań służących ochronie i rozpowszechnianiu europejskiego dziedzictwa kulturowego, co jest szczególnie ważne w kontekście tworzenia takiej biblioteki, jak Europeana. Dzięki zaawansowanym technologiom masowej digitalizacji materiałów drukowanych, nowoczesnym systemom wyszukiwania informacji i indeksowania powstają duże biblioteki internetowe stanowiące nieocenione źródło wiedzy, nie tylko dla naukowców i badaczy, oraz będące ważnym elementem systemu swobodnego obiegu wiedzy i innowacji na rynku wewnętrznym, o czym traktuje strategia *Europa 2020*. Jedną z inicjatyw strategii jest Europejska Agenda Cyfrowa (*Komunikat...*, 2010), w której przewidziano jako jedno z kluczowych działań „stworzenie ram prawnych mających na celu ułatwienie digitalizacji i rozpowszechniania utworów oraz innych przedmiotów podlegających ochronie prawem autorskim lub prawami pokrewnymi, co do których podmioty uprawnione nie są znane, lub nawet jeśli są znane, których odnalezienie jest niemożliwe – tzw. utworów osieroconych” (*Komunikat...*, 2010).

W 2012 r. przyjęto dyrektywę 2012/28/UE dotyczącą niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych (*Dyrektywa...*, 2012). Wyrażony w dyrektywie cel odnosi się do rozwiązania „konkretnego problemu prawnego dotyczącego określenia statusu utworu osieroconego oraz jego konsekwencji w kontekście upoważnionych użytkowników i dozwolonych sposobów korzystania z utworów lub fonogramów, które uznano za utwory osierocone” (*Dyrektywa...*, 2012). Dyrektywa nie narusza zasad szczególnych przyjętych w państwach członkowskich w odniesieniu do rozwiązania szerszych problemów masowej digitalizacji, np. tak zwanych utworów niedostępnych w obrocie handlowym³.

W świetle regulacji prawnych, w tym dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym, podmioty uprawnione posiadają wyłączne prawa do zwielokrotniania i publicznego udostępniania swoich utworów i innych przedmiotów objętych ochroną, dlatego konieczne jest uzyskanie wcześniejszej zgody podmiotów uprawnionych na digitalizację i publiczne udostępnienie danego utworu lub innego przedmiotu objętego ochroną. Jeśli chodzi o utwory osierocone, uzyskanie wcześniejszej zgody na zwielokrotnianie lub publiczne udostępnianie jest niemożliwe. Ze względu na fakt, że poszczególne państwa Unii Euro-

³Np. Porozumienie w sprawie kluczowych zasad dotyczących digitalizacji i udostępniania utworów niedostępnych w obrocie handlowym podpisane w dniu 20 września 2011 r. przez przedstawicieli europejskich bibliotek, autorów, wydawców i organizacji zbiorowego zarządzania, w obecności Komisji. „Niniejsza dyrektywa pozostaje bez uszczerbku dla powyższego porozumienia, w którym wzywa się państwa członkowskie i Komisję do zapewnienia, aby dobrowolne porozumienia zawierane pomiędzy użytkownikami, podmiotami uprawnionymi i organizacjami zbiorowego zarządzania, dotyczące udzielania licencji na korzystanie z utworów niedostępnych w obrocie handlowym w oparciu o zawarte w nim zasady, korzystały z niezbędnej pewności prawnej w kontekście krajowym i transgranicznym”.

pejskiej reprezentują różne podejścia w odniesieniu do uznawania statusu utworów osieroconych, co może wpływać negatywnie na funkcjonowanie rynku wewnętrznego (zachwianie pewności prawa na rynku wewnętrznym w zakresie korzystania z utworów osieroconych), na korzystanie z utworów osieroconych i transgraniczny dostęp do nich, „należy zapewnić wzajemne uznawanie takiego statusu, ponieważ umożliwi to dostęp do utworów osieroconych we wszystkich państwach członkowskich” (*Dyrektywa...*, 2012).

W dyrektywie 2012/28/UE zwrócono uwagę – ze względu na wzajemne poszanowanie praw na szczeblu międzynarodowym, że jej zastosowanie powinno odnosić się wyłącznie do utworów i fonogramów po raz pierwszy opublikowanych na terytorium państwa członkowskiego lub „w przypadku braku publikacji, które zostały po raz pierwszy nadane na terytorium państwa członkowskiego, lub – w przypadku braku publikacji lub nadania – które zostały udostępnione publicznie przez beneficjentów [...] dyrektywy za zgodą podmiotów uprawnionych. [...] jeśli można rozsądnie założyć, że podmioty uprawnione nie sprzeciwiłyby się korzystaniu dozwolonemu przez niniejszą dyrektywę” (*Dyrektywa...*, 2012).

PRZEDMIOT DYREKTYWY

Przedmiotem dyrektywy są niektóre sposoby korzystania z utworów osieroconych przez publicznie dostępne biblioteki, placówki oświatowe oraz muzea, a także przez archiwa, instytucje odpowiedzialne za dziedzictwo filmowe lub dźwiękowe oraz nadawców publicznych, których siedziba znajduje się w państwach członkowskich, w celu realizacji ich zadań leżących w interesie publicznym (art. 1 ust. 1). Jej zastosowanie odnosi się do określonych kategorii utworów: książek, czasopism, gazet, magazynów oraz „innych tekstów pisanych” (art. 1 ust. 2a), utworów audiowizualnych i fonogramów znajdujących się w zbiorach publicznie dostępnych bibliotek, placówek oświatowych lub muzeów, a także w zbiorach archiwów lub instytucji odpowiedzialnych za dziedzictwo filmowe lub dźwiękowe (art. 1 ust. 2b), utworów audiowizualnych i fonogramów wyprodukowanych przez nadawców publicznych do dnia 31 grudnia 2002 r. włącznie i znajdujących się w ich archiwach.

Przepisy dyrektywy mają również zastosowanie do wymienionych utworów i fonogramów, które nigdy nie zostały opublikowane ani nadane, natomiast zostały publicznie udostępnione przez wskazane w dyrektywie organizacje (art. 1 ust. 2), za zgodą podmiotów uprawnionych, „wyłącznie, jeśli można rozsądnie założyć, że podmioty uprawnione nie sprzeciwiłyby się korzystaniu, o którym mowa w art. 6” (art. 1 ust. 3)⁴.

⁴ Państwa członkowskie mogą ograniczyć stosowanie niniejszego ustępu do utworów i fonogramów, które zostały powierzone tym organizacjom przed dniem 29 października 2014 r. Przepisy dy-

ROZUMIENIE POJĘCIA „UTWÓR OSIEROCONY” W DYREKTYWIE

Utwór osierocony, o którym mowa w art. 2 ust. 1 dyrektywy 2012/28/UE to utwór lub fonogram, w odniesieniu do którego „żaden z podmiotów uprawnionych do niego nie jest znany lub, nawet jeżeli chociaż jeden z nich jest znany, żaden nie został odnaleziony pomimo starannego poszukiwania podmiotów uprawnionych”. W sytuacji, w której występuje więcej niż jeden podmiot uprawniony, przy czym nie wszystkie podmioty są znane lub nawet jeżeli są znane, nie zostały odnalezione w wyniku starannego poszukiwania, utwór lub fonogram może być wykorzystany zgodnie z zapisami dyrektywy, „pod warunkiem że znane i odnalezione podmioty uprawnione udzieliły, w odniesieniu do posiadanych przez nie praw, zgody organizacjom (...) na dokonywanie czynności zwielokrotniania i publicznego udostępniania (...)”⁵ (art. 2 ust. 2).

Przepisy dyrektywy nie naruszają regulacji krajowych w zakresie utworów anonimowych lub powstałych pod pseudonimem.

STARANNE POSZUKIWANIE

Wprowadzone do dyrektywy 2012/28/UE określenie *staranne poszukiwanie* (art. 3) służy ustaleniu czy dany utwór lub fonogram jest utworem osieroconym. To proces sprawdzania informacji na podstawie źródeł właściwych dla poszczególnych kategorii utworów oraz innych przedmiotów objętych ochroną. Publicznie dostępne biblioteki, muzea, archiwa itp. „zapewniają przeprowadzenie w dobrej wierze w odniesieniu do każdego utworu lub innego przedmiotu objętego ochroną starannego poszukiwania [...] przed rozpoczęciem korzystania z utworu lub fonogramu”. Dyrektywa wymienia w załączniku źródła odpowiednie dla każdej kategorii utworów (przy poszanowaniu prawa każdego państwa członkowskiego w porozumieniu z podmiotami uprawnionymi i użytkownikami do określania źródeł odpowiednich dla każdej kategorii utworów), (art. 3 ust. 2). Sugeruje się również sprawdzanie źródeł informacji dostępnych w innych państwach.

Staranne poszukiwanie podejmowane jest w państwie członkowskim, w którym utwór po raz pierwszy został opublikowany lub po raz pierwszy nadany. Wyjątek stanowią utwory filmowe lub audiowizualne, jeżeli

rektywy dotyczą również utworów i innych przedmiotów chronionych, które są zawarte w utworach lub fonogramach, włączonych do nich lub stanowiących ich integralną część (art. 1 ust. 4).

⁵ Art. 2 (Prawo do zwielokrotniania utworu) i Art. 3 (*Prawo do publicznego udostępniania utworów i prawo podawania do publicznej wiadomości innych przedmiotów objętych ochroną*) Dyrektywy 2001/29/WE z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym [online], [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32001L0029&rid=1>>.

Tabela 1

Staranne poszukiwanie. Źródła odpowiednie dla poszczególnych kategorii utworów oraz innych przedmiotów objętych ochroną.

1. Źródła informacji na temat opublikowanych książek
egzemplarz obowiązkowy, katalogi biblioteczne i dokumentacje władz przechowywane przez biblioteki i inne instytucje
stowarzyszenia wydawców i autorów w danym kraju
istniejące bazy danych i rejestry, WATCH (Writers, Artists and Their Copyright Holders), ISBN (International Standard Book Number) oraz bazy danych zawierające wykaz książek wydanych drukiem
bazy danych odpowiednich organizacji zbiorowego zarządzania, w szczególności organizacji zajmujących się prawami do zwielokrotniania
źródła zawierające wiele baz danych i rejestrów, w tym VIAF (Virtual International Authority Files) i ARROW (Accessible Registries of Rights Information and Orphan Works)
2. Źródła informacji na temat czasopism, gazet, magazynów i periodyków
ISSN (International Standard Serial Number) dla periodyków
karty indeksowe i katalogi ze zbiorów i kolekcji bibliotecznych
egzemplarz obowiązkowy
stowarzyszenia wydawców oraz stowarzyszenia autorów i dziennikarzy w danym kraju
bazy danych odpowiednich organizacji zbiorowego zarządzania, w tym organizacji zajmujących się prawami do zwielokrotniania
3. Źródła informacji na temat utworów wizualnych obejmujących sztuki piękne, fotografie, ilustracje, projekty, architekturę, szkice do powyższych utworów i inne tego rodzaju utwory zawarte w książkach, czasopismach, gazetach i magazynach lub innych utworach
źródła wymienione w 1. i 2.
bazy danych odpowiednich organizacji zbiorowego zarządzania, w szczególności zajmujących się sztuką wizualną, w tym organizacji zajmujących się prawami do zwielokrotniania
bazy danych agencji materiałów wizualnych, w stosownych przypadkach
4. Źródła informacji na temat utworów audiowizualnych i fonogramów
egzemplarz obowiązkowy
stowarzyszenia producentów w danym państwie
bazy danych instytucji odpowiedzialnych za dziedzictwo filmowe lub dźwiękowe i bibliotek narodowych
bazy danych utworów objętych odpowiednimi normami i identyfikatorami, takie jak ISAN (International Standard Audiovisual Number) dla materiałów audiowizualnych, ISWC (International Standard Music Work Code) dla utworów muzycznych oraz ISRC (International Standard Recording Code) dla fonogramów

bazy danych odpowiednich organizacji zbiorowego zarządzania, zwłaszcza obsługujących autorów, wykonawców, producentów fonogramów oraz producentów audiowizualnych
wykazy twórców i inne informacje pojawiające się na opakowaniu utworu
bazy danych lub inne stosowne stowarzyszenia reprezentujące szczególną kategorię podmiotów uprawnionych

Oprac. na podstawie załącznika do dyrektywy 2012/28/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych.

ich producent ma siedzibę lub miejsce stałego pobytu w państwie członkowskim, wówczas staranne poszukiwanie prowadzone jest w państwie członkowskim siedziby lub miejsca stałego pobytu producenta.

Dyrektywa stanowi, że publicznie dostępne biblioteki, muzea, archiwa i inne instytucje powinny prowadzić rejestr przeprowadzanych przez nie starannych poszukiwań. Wymienia też informacje, które należy przekazywać właściwym organom krajowym. Informacje te dotyczą:

„a) wyników przeprowadzonych przez te organizacje starannych poszukiwań, na podstawie których uznano utwór lub fonogram za utwór osierocony;

b) sposobu korzystania przez te organizacje z utworów osieroconych zgodnie z niniejszą dyrektywą;

c) wszelkich zmian, zgodnie z art. 5, statusu utworu osieroconego dotyczących wykorzystywanych przez te organizacje utworów i fonogramów;

d) odpowiednich danych kontaktowych danej organizacji” (art. 3 ust. 5).

Informacje te powinny być rejestrowane w jednej ogólnodostępnej bazie danych, tworzonej i zarządzanej przez Urząd Harmonizacji Rynku Wewnętrznego.

Kolejne artykuły omawianej dyrektywy traktują o wzajemnym uznaniu statusu utworów osieroconych (art. 4) – utwór uznany w jednym z państw członkowskich za utwór osierocony otrzymuje taki status także we wszystkich państwach członkowskich i można korzystać z tego utworu i mieć do niego dostęp zgodnie z przepisami dyrektywy. Art. 5 dopuszcza możliwość unieważnienia statusu utworu osieroconego przez podmiot uprawniony do tego, w dowolnym momencie, zgodnie z przysługującymi mu prawami. Ponadto, dyrektywa przewiduje dla tych podmiotów „godziwą rekompensatę za korzystanie przez organizacje z takich utworów” (art. 6 ust. 5).

Dozwolone sposoby korzystania z utworów osieroconych, o których mówi art. 6 dyrektywy, obejmują jego publiczne udostępnianie przez wymienione wcześniej organizacje oraz dokonywanie czynności wielokrotniania utworu osieroconego do celów digitalizacji, udostępniania, indeksowania, katalogowania, ochrony i odnawiania. Zgodnie z zapisem

dyrektywy organizacje „korzystają z utworu osieroconego (...) jedynie dla osiągnięcia celów związanych z ich zadaniami leżącymi w interesie publicznym, obejmującymi w szczególności ochronę i odnowę utworów i fonogramów znajdujących się w ich zbiorze oraz zapewnianie dostępu do nich w celach kulturalnych i edukacyjnych” (art. 6 ust. 2).

STOSOWANIE DYREKTYWY

Przepisy dyrektywy 2012/28/UE mają zastosowanie do wszystkich utworów i fonogramów wymienionych w art. 1, chronionych przepisami prawa autorskiego państw członkowskich w dniu 29 października 2014 r. lub po tej dacie (art. 8). Państwa członkowskie mają obowiązek podjąć działania zmierzające do transpozycji dyrektywy w taki sposób, że osiągnięty zostanie jej cel, „wprowadzając w życie przepisy ustawowe, wykonawcze i administracyjne niezbędne do wykonania niniejszej dyrektywy w terminie do dnia 29 października 2014 r.” (art. 9). Dyrektywa mówi także o klauzuli przeglądowej (art. 10) czyli prowadzeniu przez Komisję Europejską działań, polegających na regularnym przeglądzie sytuacji w odniesieniu do rozwoju źródeł informacji o prawach autorskich, przygotowaniu i przedłożeniu do dnia 29 października 2015 r. Parlamentowi Europejskiemu, Radzie oraz Europejskiemu Komitetowi Ekonomiczno-Społecznemu sprawozdania dotyczącego stosowania dyrektywy, z uwzględnieniem w nim rozwoju bibliotek cyfrowych.

TRANSPOZYCJA DYREKTYWY DO PRAWA POLSKIEGO

Jeszcze przed przyjęciem dyrektywy o utworach osieroconych przez Parlament Europejski i Radę Unii Europejskiej, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego konsultowało na przełomie maja i czerwca 2011 r. pakiet dokumentów Komisji Europejskiej dotyczących prawa autorskiego, w tym pierwotny projekt dyrektywy w sprawie dzieł osieroconych. Kolejne konsultacje społeczne w kwietniu i maju 2012 r. w związku z następnym etapem procedury legislacyjnej dotyczyły projektu dyrektywy, który przedstawiono podczas prezydencji duńskiej 22 lutego 2012 r.

W ramach powołanego w styczniu 2013 r. przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Forum Prawa Autorskiego dyskutowano na temat wdrożenia do polskiego systemu prawnego dyrektywy w sprawie utworów osieroconych. Uczestnicy forum otrzymali kwestionariusz zawierający szczegółowe pytania w odniesieniu do dzieł osieroconych i niedostępnych

w handlu⁶ (*Podsumowanie...*, 2013, s. 2). Wśród problemów praktycznych dotyczących korzystania z dzieł osieroconych znalazły się m.in.:

- brak informacji o podmiotach uprawnionych (ZAIKS),
- poszukiwanie podmiotów uprawnionych (Biblioteka Narodowa),
- precyzyjna definicja dzieła osieroconego oraz jej interpretacja w kontekście działalności prowadzonej w bibliotekach; „kluczową sprawą jest definicja sformułowania <<odnaleziony w wyniku starannego poszukiwania>>” (Biblioteka Narodowa) (*Podsumowanie...*, 2013, s. 3),
- brak możliwości szerokiego upublicznienia utworów osieroconych w bibliotekach cyfrowych (Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych; Stowarzyszenie EBIB; Fundacja Nowoczesna Polska), m.in. ze względu na problemy ze źródłami, na podstawie których można sprawdzić spadkobierców twórców, a także problemy z ustaleniem stanu prawnego utworów osieroconych, w tym ustalenie, czy utwór znajduje się już w domenie publicznej.

Większość instytucji opowiedziała się za objęciem polską regulacją wszystkich kategorii utworów osieroconych. Odmienne stanowisko zajęło Stowarzyszenie Zbiorowego Zarządzania Prawami Autorskimi Twórców Dzieł Naukowych i Technicznych KOPIPOL uważając, że „z kategorii dzieł osieroconych należy wykluczyć twory współautorskie i dzieła zbiorowe, w których jedynie niektóre nie posiadają spadkobierców. Katalog podmiotów, które będą mogły korzystać z dzieł osieroconych powinien być ograniczony do tych, które wskazuje dyrektywa a pola eksploatacji ograniczone tylko do celów określonego wykorzystania dzieła (jak w przypadku dozwolonego użytku)” (*Podsumowanie...*, 2013, s. 8). Podobnie, Stowarzyszenie Autorów i Wydawców „Polska Książka” twierdzi, że „jeśli zakres implementacji w odniesieniu do dzieł osieroconych miałby być jednak szerszy niż w przypadku dyrektywy unijnej, konieczne byłoby stworzenie systemu opartego na dwóch filarach: niekomercyjnym (implementującym dyrektywę) oraz komercyjnym, z założeniem, że filar komercyjny funkcjonować mógłby tylko za wcześniejszą zgodą i na warunkach, wyrażonych np. w odpowiednim memorandum wypracowanym pod auspicjami MKiDN ...” (*Podsumowanie...*, 2013, s. 8).

Jeśli chodzi o proces starannych poszukiwań, to np. Biblioteka Narodowa proponuje utworzenie ogólnopolskiej bazy danych rejestrującej informacje o podmiotach prawa autorskiego wszystkich typów utworów

⁶ Stanowiska w tej sprawie wyraziło 19 podmiotów: Biblioteka Narodowa, Centrum Analiz Fundacji Republikańskiej, Centrum Cyfrowe Projekt Polska, Cyfrowy Polsat, Filmoteka Narodowa, Fundacja Nowoczesna Polska, KOPIPOL, PKPP Lewiatan, Orange Polska, PIIT, Polska Izba Książki, Polskie Stowarzyszenie Wydawców Muzycznych, Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych, SAIW Polska Książka, SARP, SDPT Sygnał, Koalicja Otwartej Edukacji, Stowarzyszenie EBIB oraz ZAIKS.

oraz przygotowanie katalogu publikacji uznanych za dzieła osierocone. Wszystkie instytucje opowiedziały się za rejestrem utworów osieroconych, który „...powinien zawierać dane dotyczące utworu, rodzaj utworu, jego charakter prawny (utwór samoistny, opracowanie i rodzajowa postać opracowania) oraz dane dotyczące utworu pierwotnego, ostatnią jego publikację i przez kogo była dokonana, wyniki przeprowadzenia starannych poszukiwań, informację o uznaniu go za dzieło osierocone oraz historię jego komercyjnego i niekomercyjnego wykorzystania, dane użytkownika, który z danego dzieła korzysta, wpisy wskazujące organizacje zbiorowego zarządzania prawami autorskimi, które przejęły nad nim zarząd; wpisy dot. licencjobiorców i okresów obowiązywania licencji oraz wpis o utracie statusu utworu osieroconego – wpis wykreślenia z ww. rejestru” (*Podsumowanie...*, 2013, s. 17-18). Takie podmioty, jak np. Biblioteka Narodowa, Filmołoteka Narodowa, Fundacja Nowoczesna Polska, Polska Izba Książki, Poznańska Fundacja Bibliotek Naukowych czy Stowarzyszenie EBiB opowiedziały się za jedną ogólnodostępną bazą danych, natomiast SAIW Polska Książka, ZAIKS, SARP czy PSWM uznały za właściwsze rozwiązanie polegające na prowadzeniu kilku baz danych dla różnych rodzajów utworów.

Zaprezentowane przez poszczególne instytucje stanowiska, po przeanalizowaniu przez Departament Własności Intelektualnej i Mediów MKiDN, posłużyły do przygotowania dokumentu *Planowane kierunki wdrożenia regulacji dotyczącej problemu dzieł osieroconych i dzieł niedostępnych w handlu*. Proponowane przez resort kultury rozwiązania przewidują, że ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych będzie wprowadzała dwa reżimy regulacji, pierwszy ma odnosić się do katalogu utworów określonych w dyrektywie 2012/28/UE w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych, drugi – do utworów nieobjętych dyrektywą lub korzystania z dzieł osieroconych w sposób wykraczający poza regulację przewidzianą dyrektywą (*Planowane...*, 2013). Zgodnie z propozycjami MKiDN korzystanie z utworów osieroconych przez podmioty do tego uprawnione w dyrektywie 2012/28/UE będzie regulowane przepisami o dozwolonym użytku, na zasadach określonych w dyrektywie. Także definiowanie utworów osieroconych będzie zgodne z przepisami dyrektywy.

Dyrektywa 2012/28/UE stanowi jeden z pierwszych elementów strategii w dziedzinie praw własności intelektualnej przedstawionej w komunikacie Komisji Europejskiej w 2011 r. (*Komunikat*, 2011), strategii dotyczącej utworzenia spójnego i zintegrowanego jednolitego rynku w obszarze praw własności intelektualnej, wychodzącego naprzeciw wyzwaniom obecnych i przyszłych nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy.

BIBLIOGRAFIA

- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/28/UE z dnia 25 października 2012 r. w sprawie niektórych dozwolonych sposobów korzystania z utworów osieroconych* (2012). Dziennik Urzędowy L 299, 27/10/2012, s. 5-12 [online]; [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:299:0005:0012:PL:PDF>>.
- Europa technologii informatycznych i komunikacyjnych* (1991). Luksemburg: Główne Biuro Wydawnicze Komisji Wspólnot Europejskich.
- Europeana – kolejne kroki. Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 5 maja 2010 r. w sprawie Europeana – kolejne kroki Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 5 maja 2010 r. w sprawie Europeany – kolejnych kroków* (2009/2158 (INI)) Dziennik Urzędowy C 081 E, 15/03/2011 s. 16-25 [online]. [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010IP0129&rid=1>>.
- Gęsicka, Daria, K. (2014). Rozwiązania problemu o dziełach osieroconych – czy wilk jest syty i owca cała? *Przegląd Prawa Technologii Informatycznych. ICT Law Review* [online]. nr 3/1, s. 4-24. [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ictlaw.umk.pl/wp-content/uploads/ICTLawReview-III.pdf>>.
- Komisja Europejska włącza do agendy UE wyzwania związane z przetwarzaniem na format cyfrowy książek dla autorów, bibliotek i konsumentów* [online]. Komisja Europejska, Bruksela, 19.10.2009 r. [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1544_pl.doc>.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów – i2010: biblioteki cyfrowe* [SEC(2005) 1194] [SEC(2005) 1195] (2005a). Komisja Wspólnot Europejskich, Bruksela 30.09.2005 r., COM/2005/0465 końcowy [online]. [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0465&rid=1>>.
- Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów – i2010 – Europejskie społeczeństwo informacyjne na rzecz wzrostu i zatrudnienia* [SEC(2005) 717] (2005b). Komisja Wspólnot Europejskich, Bruksela, 01.06.2005 r., KOM/2005/0229 końcowy [online]. [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0229&rid=3>>.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Jednolity rynek w obszarze praw własności intelektualnej – Wspieranie kreatywności i innowacji celem zapewnienia wzrostu gospodarczego, atrakcyjnych miejsc pracy oraz wysokiej jakości produktów i usług w Europie* (2011). Komisja Europejska, Bruksela, 24.05.2011 r., KOM/2011/0287 wersja ostateczna [online]. [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0287&rid=2>>.
- Komunikat Komisji do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Dostęp do dziedzictwa kulturowego Europy poprzez kliknięcie myszką. Postępy w zakresie digitalizacji i udostępnienia w Internecie dorobku kulturowego oraz ochrony zasobów cyfrowych w UE* [SEC(2008)2372] (2008). Komisja Wspólnot Europejskich, Bruksela, 11.08.2008 r., KOM/2008/0513 wersja ostateczna (2008). [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0513&rid=1>>.

- Komunikat Komisji Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu* (2010). Komisja Europejska, Bruksela 3.03.2010 r., KOM/2010/2020 wersja ostateczna [online]. [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&rid=11>>.
- Komunikat Komisji w sprawie treści na jednolitym rynku cyfrowym* (2012). Komisja Europejska, Bruksela, 18.12.2012 r., KOM/2012/0789 final [online]. [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0789&rid=1>>.
- Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie wniosku dotyczącego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie niektórych dozwolonych możliwości wykorzystywania utworów osieroconych*. Dziennik Urzędowy C 376, 22.12.2011, s. 66-68 [online]. [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2011.376.01.0066.01.POL>.
- Planowane kierunki wdrożenia regulacji dotyczącej problemu dzieł osieroconych i dzieł niedostępnych w handlu*, Warszawa, 6 czerwca 2013 r. [online]. Forum prawa autorskiego [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.piit.org.pl/documents/10181/268804/Zalozenia_regulacji_problemu_dziel_osieroconych_Forum_Prawa_Autorskiego.pdf>.
- Podsumowanie odpowiedzi na kwestionariusz dotyczący problemu dzieł osieroconych i niedostępnych w handlu*, Warszawa, 6 czerwca 2013 r. [online]. Forum prawa autorskiego [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.prawoautorskie.gov.pl/media/drugie_forum/Podsumowanie_odpowiedzi_na_kwestionariusz_po_FPA_finalne.pdf>.
- Stanisławska-Kloc, Sybilla (2013). Dyrektywa 2012/28/UE o utworach osieroconych – czy jesteśmy na właściwej drodze do rozwiązania problemu? *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, z. 1, s. 117-158.
- Zielona księga – Prawo autorskie w gospodarce opartej na wiedzy* [online]. Komisja Wspólnot Europejskich, Bruksela, 16.07.2008 r., KOM/2008/0466 wersja ostateczna; [dostęp: 16.06.2014]. Dostępny w World Wide Web: <<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0466&rid=1>>.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 30 października 2014 r.

DIANA PIETRUCH-REIZES
Jagiellonian University
e-mail: diana.pietruch-reizes@uj.edu.pl

**DIGITIZATION AND DISTRIBUTION OF ORPHAN WORKS
UNDER 2012/28/UE DIRECTIVE OF THE EUROPEAN PARLIAMENT
AND OF THE COUNCIL OF 25 OCTOBER, 2012**

KEYWORDS: Virtual library. Digitization. Directive. Copyright. Orphan work.

ABSTRACT: **Objective** – The article is intended to make readers more familiar with steps taken within the European Union to facilitate digitization and distribution of so-called orphan works by public libraries, educational institutions, museums and archives. Orphan works are those works the owners of which are not known or, if they are known, they cannot be found even if searched diligently. **Research methods** – Main method used is a critical analysis of the literature of the field. Basic source text is *The Directive of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan works*. **Conclusions** – Digitization and distribution of orphan works is a specific cultural and economic challenge. The Directive discussed sets common (for all member countries) legal framework for the use of such works and facilitates the implementation of projects focused on the digitization of the European cultural heritage.